

МІСЦЕ ІНТЕРНЕТ-ПРАВА В СИСТЕМІ ПРАВА ТА В СИСТЕМІ ЮРИДИЧНИХ НАУК

У статті інтернет-право розглядається як своєрідний комплексний інститут права. При цьому інтернет-право зберігає своєрідність у своїх нормах, методах і засобах дослідження, взаємодіє з іншими юридичними науками і, відповідно, займає серед них певне місце.

Ключові слова: інтернет-право, інтернет-відносини, міжнародне приватне право, міжнародне публічне право, інформаційне право.

Литвинов Євген Павлович,

аспірант Академії праці, соціальних відносин і туризму

Перш ніж говорити про взаємодію інтернет-права з іншими юридичними науками, визначимо його місце серед них.

Аналіз літератури з теорії держави і права, інших галузей права, а також інформаційного права показує, що у характеристиці основ правового регулювання інформаційних відносин у суспільстві з точки зору права зазвичай виділяють чотири групи наук: 1) загальнотеоретична – теорія держави і права; 2) галузеві (цивільне, кримінальне, адміністративне та ін.); 3) комплексні (криміналістика, кримінологія та ін.); 4) прикладні (судова статистика, правова кібернетика, правова інформатика, комп'ютерне право та ін.). Причому загальнотеоретична наука розробляє теоретичні проблеми права і держави, необхідні для всіх юридичних наук, галузей та інститутів. Кожна з галузевих юридичних наук досліджує свою сукупність норм права, що регулює конкретні суспільні відносини. Комплексні юридичні науки вивчають правові явища і процеси як правовими, так і неправовими методами і засобами. Прикладні науки обслуговують різні сфери юридичної діяльності і, відповідно, певні юридичні науки [1, с. 14–18].

Наведена класифікація не є ідеальною – можна створити й іншу схему розташування юридичних наук (зокрема комплексних і прикладних). Однак її перевага полягає в тому, що вона дозволяє досить

легко визначити місце інтернет-права в загальній системі юридичних наук і дисциплін, схарактеризувати взаємозв'язки і взаємодію зазначених галузей юридичних знань з інтернет-правом як комплексним інститутом права та новим напрямком правознавства на сучасному етапі.

Інтернет-право, незважаючи на те, що його положення і норми застосовуються в інших галузях права, у свою чергу також широко використовує вихідні теоретичні положення галузевих наук і взаємодіє з іншими галузями в ході правового регулювання поведінки суб'єктів у віртуальному просторі, будучи в той же час лише комплексним інститутом права.

Інтернет-право насамперед широко використовує у своєму науково-теоретичному та прикладному арсеналі загальні концептуальні положення теорії держави і права – провідної, фундаментальної науки, яка на відміну від інших вивчає право і державу в цілому і виробляє для всіх юридичних наук і дисциплін вихідні поняття, конструкції та положення.

Інтернет-право, досліджуючи головним чином проблеми правового регулювання віртуального простору, широко використовує при цьому поняття і функції держави, джерела права; застосовує в аналізі явищ в Інтернеті категорії норм права, правових відносин, механізму правового регулювання, правопорушень, правосвідомості та багато іншого. Отже, в інтернет-праві у характеристиці проблем цього комплексного інституту ми виділяємо і досліджуємо «парні» категорії: держава та її організації як суб'єкти інтернет-відносин; сутність

норм інтернет-права та його джерела, інтернет-відносини і механізм правового регулювання останніх; комп'ютерні злочини та відповідальність і правосвідомість провайдерів, споживачів інформації та ін.

Однак інтернет-право при цьому не вливається в теорію держави і права, а лише взаємодіє з нею, відточує свій науковий апарат, збагачується і розвивається як комплексний інститут права.

Серед галузевих юридичних наук і дисциплін інтернет-право тісно пов'язане з міжнародним приватним і публічним правом, з інформаційним правом, а також майже з усіма іншими юридичними науками.

Наприклад, міжнародне приватне право цікавить інтернет-право насамперед тому, що воно дозволяє, зберігаючи відмінності у правових системах держав, регулювати у віртуальному просторі за допомогою колізійних норм ділові зв'язки організацій і фірм різних країн. Спираючись на весь науковий потенціал міжнародного приватного права, інтернет-право бере на озброєння і використовує джерела цієї галузі знань (міжнародні договори, внутрішнє законодавство, звичаї та ін.), норми міжнародного приватного права (види колізійних норм, їх застосування, тлумачення, застереження про публічний порядок та ін.), поняття цивільно-правового становища іноземців, юридичних осіб і держав в Інтернеті, характер зовнішньоекономічних угод, міжнародних перевезень вантажів, кредитних і розрахункових відносин, норми авторського, патентного права, розгляд спорів в арбітражі та ін.

Інтернет-право взаємопов'язане і з міжнародним публічним правом, що досліджує систему міжнародних договорних і звичайних норм, які створюються державами та іншими суб'єктами для підтримки миру, зміцнення міжнародної безпеки та співробітництва різних країн. Для Інтернету тут становлять інтерес суверенні держави, міжнародні міжурядові організації, а також їх інформаційні взаємовідносини (зв'язки, контакти, договори та ін.), які виходять у всесвітню інформаційну мережу.

Особливо тісно пов'язане інтернет-право з активно формованою нині галуззю права – інформаційним правом. Ця галузь динамічно розвивається, і навіть пропонується включити до її предметної сфери всі правові проблеми Інтернету (тобто інтернет-право) [2, с. 8–16]. І це, на наш погляд, обґрунтовано через низку причин. По-перше, інформаційне право вивчає сукупність норм права, які регулюють інформаційні відносини в суспільстві. Цим же (тобто дослідженням інформаційних проблем у кіберпросторі) займається й інтернет-право. По-друге, інформаційне право виробляє приписи, які належать до інформаційної діяльності в цілому. Таке ж орієнтовно завдання має й інтернет-право, але у своїй галузі. По-третє, інформаційне право вже визнається багатьма науковцями, причому в поєднанні з правовими аспектами функціонування Інтернету.

Тому інтернет-право сьогодні найбільш плідно взаємодіє саме з інформаційним правом і вміло оперує його науковим категоріальним апаратом і практичними розробками.

Серед них можна назвати: використання поняття інформації, її характеристики у віртуальному просторі, вивчення інформаційних систем під час аналізу Інтернету, використання положень інформаційного законодавства суб'єктами інтернет-відносин, характеристику норм інформаційного права у віртуальному просторі, процес їх застосування, аналіз інформаційних правовідносин, відповідальність за правопорушення в інформаційному середовищі та ін.

Однак, на наш погляд, цілком включати інтернет-право в інформаційне право, перетворювати його в одну з проблем цієї галузі все-таки не зовсім обґрунтовано. Інтернет-право також є складником міжнародного приватного права. Це зумовлено конкретними причинами: по-перше, інтернет-право вивчає сукупність норм, що регулюють не просто інформаційні відносини в якомусь одному суспільстві, а відносини у всесвітньому віртуальному просторі (тобто інтернет-відносини планетарного масштабу, не пов'язані рамками якого-небудь одного співтовариства осіб); по-друге, інтернет-право в ході свого формування може виробляти і виробляє приписи та рекомендації світового масштабу (хоча в цій роботі ми переважно розглядаємо український сегмент Інтернету), а перед інформаційним правом стоять більш обмежені завдання; по-третє, в інтернет-праві домінує приватне право, приватний інтерес, тоді як інформаційне право в Україні традиційно належить більше до адміністративного (публічного) права [3, с. 19–21; 4, с. 42–44; 5], у ньому кількісно більше норм,

що захищають публічний інтерес; і, по-четверте, інтернет-право набирає сили, динаміки, і вже не за горами його визнання не лише як незалежного комплексного інституту права, але і як самостійної навчальної дисципліни. Як навчальну дисципліну цей напрямок уже визнано у Франції, Канаді, Бельгії, Новій Зеландії та інших країнах. Слід особливо підкреслити, що поняття «інтернет-право» перекладається багатьма мовами без втрати сенсу, є рівноцінною категорією для багатьох країн, що важливо для уніфікації та вдосконалення відповідного українського понятійного апарату. Якнайшвидше введення в обіг цієї категорії також відповідає завданням України в умовах входження в глобальні міжнародні організації.

З іншого боку, інтернет-право сьогодні розглядається, вивчається і досліджується в рамках інформаційного права, і це справедливо, адже має свої причини, пов'язані з єдністю предметів дослідження цих галузей знань.

Разом із тим інтернет-право, досліджуючи проблеми правового регулювання віртуального простору, взаємодіє з іншими галузевими юридичними науками, широко використовує їх категоріальний апарат і розробки. Зокрема суб'єкти інтернет-відносин, вступаючи через мережі в цивільно-правові відносини з партнерами, оперують поняттями суб'єктів і об'єктів цивільного права, власності, позовної давності, договорів купівлі-продажу, поставки, оренди, комерційної концесії, виконання зобов'язань і т. ін. (цивільне право); ці ж суб'єкти, надаючи в Інтернеті електронні фінансові послуги, використовують

поняття уповноваженої особи, клієнта, документа за угодою, фінансової послуги, податку з фізичних осіб, кредиту, позики, електронного цифрового підпису та ін. (фінансове та банківське право); суб'єкти інтернет-відносин, отримуючи ліцензії на вчинення певних дій у віртуальному просторі, взаємодіють з органами державного управління, зв'язку та інформатизації; при цьому використовують норми, що регулюють організаційно-розпорядчу діяльність зазначених органів (адміністративне право); у процесі боротьби зі злочинами та іншими негативними проявами в Інтернеті суб'єкти користуються поняттями злочину, покарання, аналізують, коли це необхідно, ті чи інші склади комп'ютерних злочинів, зокрема протизаконного доступу до інформації в мережі, незаконного перехоплення даних, протиправного впливу на функціонування тієї чи іншої системи, використання пристроїв, шахрайства, наклепу (кримінальне право) та ін.

Інтернет-право, природно, безпосередньо пов'язане з інформатизацією, яка «реалізується на основі широкого використання... інформаційних технологій, інформаційних систем і мереж» [6, с. 1]. Звідси можна зробити висновок, що інтернет-право стикається, але не об'єднується з правовою інформатикою, правовою кібернетикою і комп'ютерним правом. Думається, що це різні галузі наукового знання і дослідження. Але інтернет-право широко використовує їх положення та розробки в своїх інтересах.

Так, у необхідних випадках (зокрема при дослідженні теоретичних

і прикладних проблем Інтернету в сфері права) учені користуються висновками правової інформатики про закономірності та особливості інформаційних процесів у сфері юридичної діяльності, про їх комп'ютеризацію, про принципи побудови та використання правових інформаційних систем, створення експертних і консультативних систем на основі сучасних інформаційних технологій, методів формалізації та управління. Правова інформатика тут постає також важливою підмогою в аналізі інформаційних процесів у віртуальному середовищі.

Інтернет-право, що вивчає все-світній кібернетичний простір, безумовно, цікавить ідеї, поняття, засоби та розробки правової кібернетики (зокрема підходи правової кібернетики до проблеми оптимального управління складними динамічними системами в правовій сфері, які базуються на використанні системних, математичних й інших методів і засобів, включаючи Інтернет). У процесі вирішення конкретних завдань у Всесвітній інформаційній павутині (надання інформаційних послуг, укладення електронних угод, обмін цифровою інформацією та ін.) суб'єктам інтернет-відносин деколи доводиться оперувати поняттями оптимуму в управлінні, різноманітності, ентропії, структурних і семантичних заходів інформації, кодування повідомлень, пропускну здатності каналів зв'язку і т. ін., а це все поняття кібернетики і теорії оптимального управління, які використовуються в праві.

Нарешті, суб'єкти інтернет-відносин застосовують при вирішенні окре-

мих завдань і висновки так званого комп'ютерного права (комп'ютерне право може бути нами розглянуто як комплексна галузь українського законодавства, що включає сукупність правових норм, які регулюють різноманітні відносини, що виникають у процесі використання ЕОМ, системи ЕОМ та їх мережі. Згідно з сучасною доктриною інформаційне право є більш значимим утворенням, ніж комп'ютерне право, оскільки регулює суспільні відносини в інформаційній сфері в цілому, для нього не мають значення вид технічного засобу, яким обробляється інформація, і характер носіїв, на яких вона закріплюється). Ця сфера знань перетинається з інформаційним правом, а тому у віртуальному просторі сьогодні ставляться і вирішуються «пересічні» завдання – використання дієвих комп'ютерних систем, мереж, баз даних, правове регулювання збору, обробки та використання комп'ютерної інформації та ін. [1, с. 6, 7, 17].

На наш погляд, це правильна постановка питання. У правової інформатики, правової кібернетики, комп'ютерного права та інформаційного права багато спільного, і їх роз'єднання йде не на користь загальній справі розвитку теорії правової науки і вчення про інформацію у сфері права. Очевидно, що інформаційне право могло б включити в себе ці галузі знань і тим самим сприяло б якнайшвидшому формуванню свого власного предмета, а також інтернет-права як нового теоретико-прикладного напрямку юриспруденції.

Однак усе сказане не заважає нам зробити висновок, що інтернет-право–

це специфічний комплексний інститут права (інформаційного права з компонентами міжнародного приватного, публічного та ін.) Як нова галузь правових знань воно вбирає в себе і вивчає свою сукупність норм, актів, законів, що регулюють інтернет-відносини у віртуальному просторі. Інтернет-право існує в рамках інформаційного права, у тісному зв'язку з міжнародним приватним правом та іншими галузями права і сприяє вдосконаленню правового регулювання відносин у віртуальному просторі.

З точки зору виведеного поняття інтернет-права в ньому можна виділити чотири групи завдань, безпосередньо пов'язаних із правовим регулюванням відносин в Інтернеті.

Перша група – це значною мірою загальнотеоретичні проблеми: вивчення поняття, сутності і загальної характеристики інтернет-права, аналіз його норм і джерел, дослідження інтернет-відносин у віртуальному просторі, методів і засобів його вивчення, осмислення застосування норм моралі, етики тощо в Інтернеті, характеристика механізму правового регулювання інтернет-відносин, його дії, аналіз дієвості регулювання та саморегулювання у віртуальному просторі та ін.

Друга група – це аналіз концепції права віртуального простору та Інтернету. Сюди насамперед відносяться завдання з вивчення поняття та основних рис цього нового напрямку правової теорії та практики (тобто дослідження сукупності правил і нормативів, за допомогою яких здійснюється справедливе регулювання

діяльності в комп'ютерній мережі, аналіз взаємозв'язку цих правил і нормативів з іншими соціальними нормами, вивчення поведінки суб'єктів цього права, аналіз об'єктів, способів впливу та ін.) Сюди ж можна віднести дослідження самого Інтернету як всесвітньої інформаційної мережі у світлі теорії права та інформаційного права, характеристику його цілей, завдань, просторових меж і форм прояву в соціально-правовій дійсності.

Третя група завдань пов'язана з вивченням багатоаспектних проблем відповідальності за інтернет-правом. Серед них сьогодні на перший план виходять проблеми поняття відповідальності в області інтернет-відносин, її взаємозв'язків з іншими видами відповідальності, правове регулювання відповідальності за якість інформації, яка поширюється в українському сегменті Інтернету, правові аспекти цієї відповідальності за поширення різноманітної інформації у всесвітній інформаційній мережі, дослідження ефективності застосування різних видів відповідальності в Інтернеті. Значне місце відводиться вивченню законодавства про відповідальність у сфері боротьби з кіберзлочинністю (з шахрайством в Інтернеті, перехопленням цінної інформації, зломом мереж, розповсюдженням у віртуальному просторі порнографії, вірусів, наклепів про громадян і т. ін.).

Четверта група – це переважно проблеми правосвідомості, правової культури та правового виховання суб'єктів (або учасників) інтернет-відносин (характеристика поняття, сутності та особливостей

цих явищ в Інтернеті щодо діяльності суб'єктів інтернет-відносин, аналіз усвідомлення і розуміння права, його галузей, інститутів і норм зазначеними суб'єктами, вивчення правової поведінки останніх, включаючи взаємозв'язок правосвідомості та правової культури суб'єктів інтернет-відносин з мораллю, етикою поведінки в мережі, а також характеристика функцій правосвідомості в Інтернеті, їх прояви в суспільстві та ін.).

Думається, що відповідно до позначених завдань повинен бути побудований і навчальний курс з інтернет-права, який уже варто викладати не тільки в юридичних, а й у всіх інших вишах, де читаються курси інформатики, управління та інформаційного права. При цьому кожен з класів означених завдань міг би скласти розділ такого курсу.

Стає очевидним, що інтернет-право витікає з теорії права, інформаційного, міжнародного права та інших галузей, підходить до дослідження правових аспектів функціонування Інтернету з нових, самостійних позицій. Інтернет-право розглядає по суті теоретичні та прикладні проблеми права віртуального простору і у зв'язку з цим – правовий вплив на цей простір і поведінку суб'єктів інтернет-відносин. І воно в цьому світлі, на відміну від інших напрямків юридичної науки, є правом віртуального простору в широкому, глобальному сенсі, а у вузькому розумінні інтернет-право стосується різних правових норм різної галузевої спрямованості, що регулюють інтернет-відносини в правовому, реаль-

ному (у рамках тієї чи іншої держави) просторі.

Таким чином, ми розглянули та проаналізували сучасне положення інтернет-права серед інших галузей права, їх розвиток і взаємодію. Однак викладеним, на наш погляд, не вичерпується проблематика сучасного інтернет-права, як і сама інформатизація, що відкриває багатьом державам «можливості в розвитку цифрових систем передачі інформації... і створює об'єктивні передумови для організації значно більшої кількості видів зв'язку в рамках світової інформаційної мережі». Також попереду значна робота – аналіз моделей поведінки в мережі, особливостей правового регулювання відповідальності в Інтернеті і проблеми правосвідомості та правової культури суб'єктів інтернет-відносин. Варто дослідити і хакерські атаки та інші види кіберзлочинності, адже Інтернет стрімко розвивається з року в рік. За допомогою мережі Інтернет, ЕОМ і програмного забезпечення вже сьогодні зловмисники здатні значно ускладнити і навіть вивести з ладу цілі комп'ютерні мережі, тим самим паралізувавши нормальну діяльність людини.

Список використаних джерел:

1. Рассолов М. М. Информационное право : учеб. пособие / М. М. Рассолов. – М.: Юристъ, 1999. – 400 с.
2. Копылов В. А. Информационное право / В. А. Копылов / 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2002. – 512 с.
3. Топорнин Б. Н. Информационное право / Б. Н. Топорнин / 2-е изд., с изм. и доп. – СПб.: Р. Асланов «Юридический центр Пресс», 2005. – 725 с.

4. Бачило И. Л. Свободный доступ к информации и Интернет / И. Л. Бачило // *Общественные науки и современность*. – 2002. – № 1. – С. 49–67.
5. Батурич Ю. М. Проблемы компьютерного права / Ю. М. Батурич. – М.: Юридическая литература, 1991. – 272 с.
6. Гаврилов О. А. Основы правовой информатики : учебник для вузов / О. А. Гаврилов. – М.: Изд-во НОРМА, 2002. – 432 с.

Литвинов Е. П. Место интернет-права в системе права и в системе юридических наук.

В данной статье интернет-право рассматривается как комплексный институт права. При этом интернет-право сохраняет своеобразие в своих нормах, методах и средствах исследования, взаимодействует с остальными юридическими науками и, соответственно, занимает среди них определённое место.

Ключевые слова: интернет-право, интернет-отношения, международное частное право, международное публичное право, информационное право.

Litvinov E. P. Place of Internet-law in the Law System and the System of Legal Sciences.

In this article the internet-law is considered as the complex institution of law. Internet-law remains originality in its standards, methods and means of research, interacts with the rest of legal sciences and takes among them a certain place.

Keywords: internet-law, internet-relationship, private international law, public international law, information law.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2013